ДЕРЖАВНИЙ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МУКАЧІВСЬКИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ АГРАРНИЙ
ЛІЦЕЙ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДАНКАНИЧА»

Реферат на тему:

Основи вікової психології .

Психологічні особливості старшого підліткового (раннього юнацького)віку.

Підготував:

майстер виробничого навчання з професії Слюсар з ремонту автомобілів, Водій автотранспортних засобів (категорія «С»)

Швед Сергій Сергійович

2014 – 2015 н.р.

ПЛАН

1. Поняття юності і її вікові групи.

2. Характеристика учбово-професійної діяльності старшокласників.

3. Формування особистості старшокласника.

4. Особливості розумової діяльності у ранній юності.

5. Психологічні особливості формування професійних інтересів, нахилів і здібностей.

1. Поняття юності і її вікові групи.

Юність – завершальний етап формування особистості. За віковою періодизацією юнацький вік поділяють на дві частини: рання юність (14,5-15 – 17 років) та старший юнацький вік (18–25 років).

Рання юність (старший шкільний вік) охоплює вікові межі 14,5-15 – 17 років.

Старший школяр стоїть на порозі виходу у самостійне життя. Тому рання юність – це вік безпосередньої підготовки підростаючої особистості до життя як дорослої людини. Важливі завдання юнацького віку – вибір професії, підготовка до трудової діяльності та підготовка до вступу у шлюб та створення власної сім'ї. Л.Божович підкреслює, що саме це створює нову соціальну ситуацію розвитку.

Перед старшим шкільним віком постає необхідність самовизначення, вибору свого життєвого шляху як завдання найважливішої життєвої значущості. Вибір професії стає психологічним центром ситуації розвитку старшокласника. Старші школярі дивляться на теперішнє уже з позиції майбутнього.

Старший шкільний вік – початкова стадія фізичної зрілості і одночасно стадія статевого дозрівання. Старшокласники готові до фізичних та розумових навантажень. Фізичний розвиток сприяє формуванню навичок і вмінь у праці, спорті, відкриває можливості для вибору професії. Усвідомлення своєї фізичної сили і привабливості, здоров'я впливає на формування у юнаків та дівчат високої самооцінки, впевненості в собі, життєрадісності, оптимізму, активності, поривання до дій.

Проте статева зрілість не означає зрілості соціальної. Юність є перехідним періодом від зрілості фізичної до зрілості соціальної. Якщо статеве дозрівання у зв'язку із акселерацією настає раніше на 2-3 роки, соціальна зрілість настає пізніше, оскільки більше часу потрібно для здобуття освіти.

Саме в ранньому юнацькому віці головним новоутворенням є відкриття власного Я, розвиток рефлексії, усвідомлення власної індивідуальності та її властивостей, поява життєвого плану, настанова на свідому побудову власного життя. Значної ваги у свідомості старшокласників набуває усвідомлення ними тих якостей оточуючих людей і своїх власних, які зумовлюють людські взаємини.

Ранній юнацький вік має вирішальне значення в розвитку особистості, накладаючи відбиток на подальший життєвий шлях. Адже здійснений у юнацтві життєвий вибір буде визначати в подальшому успішність життєвого шляху особистості в цілому.

В ранній юності значно зменшується гострота міжособистісних конфліктів і меншою мірою проявляється негативізм у взаєминах з оточуючими людьми.

Покращується загальне фізичне і емоційне самопочуття дітей, зростає їхня контактність та комунікативність. Відзначається більше витримки у поведінці. Усе це засвідчує, що криза підліткового віку або пройшла, або ж їде на спад. Одночасно відбувається стабілізація внутрішнього світу, що виявляється у зниженні рівня тривожності, нормалізації самооцінки.

Ранній юнацький вік – це вік не менших зрушень, ніж підлітковий, проте вони якісно інші і пов'язані із пошуками відповіді на запитання "яким бути?".

Особливо значущим є те, що в цей період завершується статева ідентифікація, прийняття дорослих статевих ролей, процес перетворення хлопчиків на чоловіків, дівчаток – на жінок, тобто формується психологічна стать. Рання юність не менш психологічно складний період, ніж підлітковий. Але на цьому віковому етапі не так гостро позначаються фізіологічні та ендокринні процеси, відсутні різкі зміни у сприйнятті себе і оточуючих. Натомість інтенсивніше формується внутрішня позиція молодих чоловіків і жінок, виникає своє ціннісно-смислове розуміння тих якостей людини, які характеризують її як представника певної статі, активізується вироблення особистих поглядів на характер взаємостосунків чоловіка і жінки. Виникає підвищена потреба у спілкуванні з ровесниками протилежної статі, відкривається власна сексуальність. Тому саме цьому періоду в житті належить особлива роль у засвоєнні сексуальної моралі.

Самосвідомість у ранньому юнацькому віці структурується навколо статевого розвитку особистості (Л.Божович, М.Боришевський, І.Кон). Саме рівень розвитку статевої свідомості та самосвідомості визначає потреби, ціннісні орієнтації, мотиви поведінки людини як статевої істоти.

Сучасні старшокласники не отримують потрібного обсягу знань щодо репродуктивної функції людини, культури інтимних стосунків, збереження сексуального здоров'я з молодих років. Слід зважати також на те, що значна кількість з них має негативний досвід виконання статевих ролей у батьківській сім'ї.

Протиріччя між відвертою пропагандою сексуальності та її замовчуванням у педагогічно спрямованій статевій соціалізації дитини породжує дисгармонію статевої самосвідомості – знань, уявлень і самооцінних ставлень особистості. Сексуальність видається старшокласникам приємною і збуджуючою і водночас утаємниченою, негідною складовою Я, що породжує недостатню виваженість власної лінії поведінки, неприйняття себе сексуальною істотою і, як наслідок, протирічливу Я-концепцію підростаючої особистості.

Отже, власне ранньоюнацький вік має вирішальне значення в психосексуальному та статеворольовому розвитку індивіда, в становленні особистості майбутнього сім'янина. Впродовж цього віку підростаюча особистість досягає такого ступеню

фізичної, психічної та соціальної зрілості, на якому вона цілком здатна свідомо і самостійно виконувати відповідальні соціальні функції як повноправний громадянин суспільства.

Юнаки та дівчата намагаються досягти автономії. При цьому розмежовується поведінкова автономія (потреба і право самостійно вирішувати питання, які стосуються їх особистого життя), емоційна автономія (потреба і право мати власні прив'язаності, вподобання та вибирати їх незалежно від батьків), моральну і ціннісну автономію (потреба і право на власні погляди, норми, ціннісні орієнтації і фактична їх наявність).

Старший юнацький вік (18-25 років) – це початок дорослості. На цьому етапі молода людина є уже зрілою і в фізичному, і в соціальному плані.

2. Характеристика учбово-професійної діяльності старшокласників.

Учбово-професійна а діяльність є основним видом діяльності старшого школяра. Нова соціальна позиція старшокласника змінює для нього і значущість учіння, його завдань та цілей. Старші школярі оцінюють навчальний процес з точки зору того, що він дає для їх майбутнього. У них, в порівнянні з підлітками, зростає інтерес до учіння. Це пов'язано з тим, що утворюється нова мотиваційна структура учіння, відбуваються зрушення у мотиваційній сфері їх діяльності.

Мотивація зумовлюється свідомо поставленою метою і носить довільний характер.

Мотиваційна сфера учіння включає в себе:

- мотиви пов'язані із самовизначенням і підготовкою до самостійного життя (орієнтація на майбутнє, на віддалені перспективи і цілі займає провідне місце, є досить дієвою);

- широкі соціальні мотиви (прагнення стати повноцінним членом суспільства, переконання щодо практичної значущості науки, переконання щодо зростання спроможності конкурувати на ринку праці за рахунок власної компетентності та ерудованості);

- інтерес до змісту і процесу навчання (з'являється інтерес до методів наукового дослідження, до самостійної пошукової діяльності з метою роз'язання складних завдань – діяльність Малих академій).

Старшокласники добре розуміють значення навчання для майбутньої трудової діяльності, для продовження навчання у вищих навчальних закладах, здобуття спеціальності, для життя.

Така пізнавальна мотивація може поширюватись на усі предмети, на цикл певних предметів чи на окремий предмет. Вибірковість пізнавальних інтересів старших школярів часто пов'язана з життєвими планами, які сприяють формуванню учбових інтересів. Характерне взаємопроникнення широких соціальних і пізнавальних мотивів. Особливості мотивації учбової діяльності старшокласників виявляються і в їхньому ставленні до шкільних оцінок. Старшокласники глибоко оцінюють ерудицію та глибокі знання, які виходять за межі шкільної програми, підручників.

Мотивами навчання старшокласники можуть виступати:

1. Інтерес до загальної позитивної успішності, який пов'язаний з бажанням успішно закінчити школу чи розширити свою обізнаність і виявляється в однаковому інтересі до всіх дисциплін, які викладаються в школі.

2. Поєднання загального інтересу з вибірковим інтересом до того чи іншого навчального предмета, що стосується обраної спеціальності або з яких доведеться складати вступний іспит до вузу.

У старшому шкільному віці встановлюється тісний взаємозв'язок між професійними і учбовими інтересами. Вибір професії сприяє формуванню учбових інтересів, старші школярі починають цікавитися тими предметами, які їм потрібні у зв'язку з вибраною професією.

Створюються сприятливі умови для ознайомлення учнів з психологічною характеристикою професій, тобто з тими вимогами, які висуваються до уваги, мислення, характеру та інших психологічних особливостей людини у тій чи іншій професії.

3. Формування особистості старшокласника.

Юність – надзвичайно складна, суперечлива стадія життєвого шляху, яка закладає ціннісний фундамент особистості.

Розвиток самосвідомості.

Нові інтелектуальні можливості, які виникають в ранній юності, розширюють горизонти самосвідомості молодої людини. Розвиток самосвідомості в цьому віці настільки яскравий та наочний, що дослідники різних психологічних напрямків мають єдину позицію в оцінці його значення для формування особистості.

Самосвідомість – це, перш за все, механізм, за допомогою якого людина пізнає себе і ставиться до самої себе. Ми поділяємо погляд П.Чамати [234], згідно з якою виділяються три основні компоненти самосвідомості:

1) когнітивний (пізнавальний) – система уявлень і знань індивіда про себе (самопізнання, самоаналіз, уявлення про себе, самооцінка тощо);

2) емоційно-оцінний – емоційна оцінка своїх уявлень і знань індивіда про себе, емоційне ставлення до себе (почуття скромності, гордості, власної гідності тощо);

3) поведінковий (регулятивний) – усі ті прояви психічної активності, у яких виступає свідоме регулювання власних дій, вчинків, свого ставлення до оточуючих і до самого себе (самовладання, самодисципліна, самоконтроль тощо).

М.Боришевський зазначає: “Щоб збагнути винятково важливу роль самосвідомості… слід підкреслити, що предметом чи, точніше, об’єктом самосвідомості… є все єство людини, будь-які її сторони: це і усвідомлення й оцінка свого тіла в цілому, його особливостей порівняно з тілесними характеристиками оточуючих людей, усвідомлення й оцінка… власних моральних якостей…, своїх ставлень, свого місця серед них – і так до нескінченності”. Самосвідомість характеризується також своїм головним продуктом – уявленням про себе, образом Я, який може набувати різної модальності. Образ Я є результат самопізнання, форма узагальненого уявлення людини про себе.

Образ Я включає уявлення про себе як про жінку чи чоловіка; певний зміст інтересів, нахилів, ціннісних орієнтацій. Основу, ядро образу Я складає самооцінка, яка є однією з умов успішної діяльності особистості.

Рання юність є періодом пошуку власного Я, основою формування якого виступає структурована індивідуальна система ціннісних орієнтацій. Завдяки їй у молодої людини розвивається адекватна ідентичність, яка забезпечує готовність до життєво важливих виборів, до особистісного та соціального самовизначення, формування життєвих перспектив. Юнацький вік є сензитивним для впливу на процес формування ціннісних орієнтацій як стійкого елемента життєвої перспективи.

У ранньому юнацькому віці поглиблюються та розширюються рефлексивні характеристики самосвідомості. Рефлексія – це процес самосвідомості, на основі якого відбувається самопізнання особистістю самої себе як активного суб’єкта своєї життєдіяльності. Найважливішим надбанням цього віку є відкриття свого внутрішнього світу. Завдяки рефлексії молода людина набуває здатності заглиблюватись в себе, в свої переживання, усвідомлювати свої емоції не тільки як похідні від певних зовнішніх подій, а як стани власного Я.

Якщо підліток пізнаючи себе через призму інших орієнтується на те, “який я серед інших, наскільки я схожий на них”, то старшокласник більшою мірою орієнтується на те, який він в очах оточуючих, наскільки він відрізняється від інших і наближений до свого ідеалу.

Особливо значущим процесом у розвитку юнацької самосвідомості є формування особистісної ідентичності, становлення адекватного, усвідомленого уявлення про свою замість.

Е.Еріксон, розглядаючи розвиток самості в цьому віці, розкриває взаємозв’язок біологічного дозрівання із соціальними ролями та очікуваннями індивіда. На думку вченого, психосоціальна ідентифікація відбудеться в тому випадку, коли молода людина зможе об’єднати все, що вона знає про себе, в єдине ціле, осмислити, пов’язати з минулим та спроектувати в майбутнє. В тому випадку, коли індивід виявився неспроможним вирішити завдання ідентифікації, він не може визначити своє Я, що спричиняє кризові явища в розвитку ідентичності.

Є категорія молодих людей, у яких становлення ідентичності про ходить зі значними труднощами. Часто ідентичність досягається ними тільки після тривалого періоду вагань, пробних ціннісних виборів. Індивів входить в смугу так званого психосоціального мораторію, який продовжує в часі перехідний період від дитинства до зрілості. У такій ситуації молода людина втрачає цілеспрямованість та пасивно очікує того часу, коли їй буде надана можливість “знайти себе”. Вона не може виробити власну систему цінностей, цілей та ідеалів, завершити психосоціальне самовизначення. Індивід перебуває у стані невизначеності, розгубленості, що спричинює кризові явища у розвитку ідентичності, неадекватну ідентичність.

Формування ідентичності в ранньому юнацькому віці завершується більш структурованою системою ціннісних орієнтацій, яка визначає життєві пріоритети та послідовність постановки та реалізації цілей. З’являються досить визначені міркування щодо того, ким бути і як будувати своє подальше життя. Завдяки відчуттю індивідуальної само тотожності, єдності та наступності власного Я молода людина готова вибирати життєві цілі, формувати життєві плани, будувати життєві перспективи, робити зважений, обміркований життєвий вибір.

Емоційний розвиток.

У ранньому юнацькому віці збагачується емоційна сфера підростаючої особистості.

Внутрішній світ старшокласників досить складний і тендітний.

В юності нерідко зустрічається загострення переживання самотності, яке, згідно з думкою Е.Фрома, якщо триває довго і не зникає з переходом у новий вік, може

призвести до психічних розладів такою ж мірою, як фізичний голод до смерті. Переживання самотності в ранньому юнацькому віці в нормі не є стабільним і зникає при встановленні хороших особистісних стосунків з оточуючими людьми.

Винятково важлива риса особистості, яка започатковується у ранній юності – самоповага, яка являє собою узагальнену самооцінку, міру прийняття чи неприйняття себе як особистості. Юнаки та дівчата із заниженою самоповагою мають низький рівень соціальних домагань особистості, ухиляються від усякої діяльності, у якій наявний момент змагання. Такі молоді люди часто відмовляються від досягнення поставлених цілей, оскільки втратили віру у власні сили. Це, у свою чергу, підкріплює занижену самооцінку.

Самоставлення, самооцінка, локус контролю, агресивність, самотність.

Світогляд і переконання.

Характерною рисою розвитку особистості в ранньому юнацькому віці є вироблення її світогляду, тобто системи поглядів на світ, суспільне життя, його минуле і майбутнє, на мораль, науку, мистецтво, на людину і сенс її життя. Світогляд, становлячись, регулює взаємини юнаків та дівчат, впливає на формування їх ціннісних орієнтацій, на поведінку, ставлення до людей і проектування свого майбутнього.

У ранньому юнацькому віці моральна свідомість особистості піднімається на вищий щабель, ступінь свідомих моральних переконань. Молода людина обирає доцільні форми поведінки в різних ситуаціях, виходячи з власних моральних настанов і переконань.

Становлення моральних якостей старшокласників тісно пов’язане з формуванням їх моральних ідеалів. Моральні ідеали виступають як взірець, з яким учні звіряються у процесі свідомого самовиховання та самоудосконалення своєї особисті. Ідеали старшокласників стають більш узагальненими та усвідомлюються ними вже не у

вигляді конкретної особи, як у підлітковому віці, а як певна система вимог до моральних якостей особистості.

Зміни в свідомості, самосвідомості й світогляді особистості, що відбуваються в цьому віці, позначаються на розвитку її інтересів (пізнавальних, естетичних, суспільно-політичних, етичних). Інтереси стають зрілішими, серйознішими, тривалішими, стійкішими, поглиблюється їх

зміст.

Виразнішого характеру набувають професійні інтереси старшокласників. Вони виявляються в поглибленому вивченні навчальних предметів, пов’язаних з обраною галуззю діяльності, поєднуються з усвідомленням своєї придатності до даного виду діяльності.

Значне місце займають спортивні інтереси. Поступаються їм інтереси до різних видів мистецтва, які мають пасивний і споглядацький характер.

Юнацький вік має вирішальне значення в ґендерному розвитку індивіда, в становленні особистості майбутнього сім’янина.

Формування психологічної готовності до створення сім’ї у юнацькому віці.

Психологічна готовність до сімейного життя – це складне, інтегроване, динамічне психологічне утворення, яке характеризується певними особливостями розвитку самосвідомості, динамічності образу Я. Воно включає стійку позитивну мотивацію до створення сім’ї, актуалізацію знань, які є процесом і результатом соціалізації, соціально-психологічних умінь і навичок, необхідних для реалізації базових функцій сім’ї, розвиток особистісних якостей сім’янина, здатності до емпатійного розуміння партнера і самовладання, конструктивну і самоствердкуючу поведінку у шлюбі.

Психологічна готовність до сімейного життя залежить від взаємодії багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників і становить синтез взаємопов’язаних та взаємозумовлених компонентів: мотиваційного-ціннісного, когнітивного, емоційно-регулятивного і поведінкового.

Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає наявність у юнаків та дівчат стійкої позитивної мотивації шлюбу як важливої життєвої цінності (ідеальне Я), усвідомлене бажання мати сім'ю, глибоку переконаність у її значущості, прагнення бути щасливим у подружньому житті, потребу в оволодінні знаннями, вміннями та навичками, які є необхідними для створення та успішного функціонування сім'ї (реальне та динамічне Я). Даний компонент знаходить своє вираження в ціннісно-смисловій сфері Я – у настановленнях, ціннісних орієнтаціях, переконаннях, мотивах, моральних нормах, життєвій позиції. Цей компонент готовності відображає змістові характеристики самосвідомості, а саме: вибір життєвих цілей, перспективи особистісного зростання, мотиваційні засади діяльності особистості у будь-якій сфері людського буття, сімейному житті зокрема.

Когнітивний (пізнавальний) компонент – це наявність у юнаків та дівчат системи знань, необхідних у сімейному житті, зокрема з педагогіки і психології, достатнього рівня поінформованості з питань моралі, питань фізіології і сексології шлюбу, а також правничих знань, господарсько-економічних засад функціонування сім'ї. Стійка зорієнтованість дівчини чи юнака на створення сім'ї формується також на основі знань про сім'ю, закономірності перебігу подружнього життя. До нього входять ті особистісні утворення, функція яких полягає у забезпеченні адекватної орієнтації на свою майбутню сімейну роль. Такими у даному випадку виступали знання, осмислений власний життєвий досвід.

Емоційно-регулятивний компонент передбачає здатність до рефлексії та саморегуляції поведінки і емоційних станів, а також усвідомлення юнаками та дівчатами сформованості таких якостей, як емпатія, співчуття, співпереживання, взаєморозуміння, взаємодопомога, підтримка, здатність контролювати гнів, агресію, негативні переживання тощо. Емоційно-регулятивний компонент включає переживання особистістю хвилюючих подій зустрічі з людиною іншої статі, побачень, залицянь, кохання, перших спроб побудови близьких стосунків. Сюди входить широкий спектр емоційних установок щодо себе (від самоповаги до самопринижения, від поваги до іншого до нівелювання його Я), самокерівництво та саморегуляція поведінки та емоційних станів.

Оскільки передумовою успішного виконання сімейних ролей є система умінь та навичок, то ми виокремлюємо поведінковий компонент готовності. Він включає соціально-психологічні вміння, особливості сценаріїв ґендерної та сексуальної поведінки, специфіку самоорганізації життєдіяльності.

4. Особливості розумової діяльності у ранній юності.

Л.Божович відзначала, що "немає жодної інтелектуальної операції в пізнавальній діяльності старшого школяра, якої не було б у підлітка". Справді, і підліток, і

старшокласник міркують поняттями, використовують різноманітні мислительні операції, логічно запам’ятовують, проте в останніх є помітні зрушення.

Загальні розумові здібності у молодої людини віком 15-16 років уже сформувалися і тому не спостерігається такого швидкого їх росту, як у дитинстві. Та вони продовжують удосконалюватись. Важливим аспектом психічного розвитку в ранньому юнацькому віці є інтенсивне інтелектуальне дозрівання, у якому провідну роль відіграє мислення.

Це відображається у наступних позитивних якісних змінах:

1. Учні переходять до вищих рівнів абстрагуючого і узагальнюючого мислення (більш усвідомлено і міцно оволодівають логічними операціями).

2. Знання перетворюються в систему знань, які є основою формування світогляду та переконань; мислення стає системним.

3. Наявна потреба в науковому обґрунтуванні та доведенні положень, думок, висновків з опорою на логічні докази. Зростає роль наукових гіпотез, пошукових міркувань. Особливістю розвитку логічного мислення є його дедуктивно-гіпотетичний спосіб (реальне розкривається в можливому: можливе постає як сукупність гіпотез, які вимагають по черзі доведення чи перевірки. Непідтверджені гіпотези відкидаються, а підтверджені переходять з розділу можливого у розділ реальної дійсності).

4. Процес міркування стає економнішим і продуктивнішим (краще контролюється процес міркування, здійснюється перехід від розгорнених до згорнених його форм).

5. Збагачується фонд міцно закріплених умінь та навичок мислительної діяльності, способів і прийомів розумової роботи, за допомогою яких набуваються знання.

6. Формується індивідуальний стиль розумової діяльності (індивідуальна система психологічних засобів – сприймання, запам'ятовування і мислення – які особистість використовує для вирішення певних задач).

На початку навчання в 10 класі спостерігається спад успішності, який пов'язаний з труднощами в оволодінні науковими теоріями через недостатній розвиток абстрактного мислення.

Оволодіння складними інтелектуальними операціями, збагачення понятійного апарату роблять розумову діяльність юнаків і дівчат більш стійкою і ефективною, наближеною у цьому відношенні до діяльності дорослого.

На думку Д.Фельдштейна, розвиток активного, самостійного, творчого мислення є основною особливістю цього віку.

Порівняльний аналіз кількісних зрушень:

1. У підлітковому віці спостерігається розрив у визначеннях конкретних і абстрактних понять – у старшокласників це розрив згладжується.

2. Удосконалюється розвиток таких мислительних операцій як порівняння та узагальнення.

3. Удосконалюється вміння використовувати раціональні прийоми запам'ятовування.

Якісні зрушення:

1. Змінюється змістовний бік пізнавальної діяльності (підлітка цікавить те, що собою являє те чи інше явище, а старшокласник прагне познайомитись з різними точками зору і на основі них сформулювати власну думку, встановити її істинність).

Старших школярів приваблює вже сам процес аналізу, способи доведень не менше, ніж конкретні дані. Їм подобається вибирати між кількома точками зору, обґрунтовувати правильність свого вибору та захищати свою позицію.

5. Психологічні особливості формування професійних інтересів, нахилів і здібностей.

Професійна орієнтація – науково-практична система підготовки підростаючої особистості до свідомого професійного самовизначення. Цю включають повідомлення про різні професії, їхні особливості, виховання інтересу до певної професії чи групи професій з урахуванням особистих нахилів.

Профорієнтаційна робота має три основні складові: професійна інформація, професійна консультація і попередній професійний відбір.

Проблема професійної орієнтації за своїм змістом і засобами є комплексною. В її розв’язанні беруть участь підприємства й установи різних галузей народного господарства, науки, культури, мистецтва, засобів масової інформації.

Центральним у профорієнтаційній роботі зі старшокласниками є її психологічний аспект, оскільки предмет професійної орієнтації – це формування ставлення, інтересів, намірів і здібностей особистості до майбутньої професійної діяльності.

З П.о. тісно пов’язана розробка професіографічного матеріалу та методів психодіагностики особистості.

Професійна придатність – відповідність індивідуальних рис професіонала вимогам, які висуває певна професія до рівня розвитку цих рис. П.п. сприяє досягненню особистістю високих показників у праці і морального задоволення від неї.

Професійне самовизначення юнаків та дівча – процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності. Воно полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності і передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з психологічними вимогами професії до спеціаліста.

Професіографія – розділ психології праці, предметом вивчення якого є опис професій відповідно до тих вимог, які вони ставлять до люини. Результатом професіографії є складання професіограми.

Професіограма – перелік і опис загально трудових і спеціальних умінь та навичок, необхідних для успішного виконання певної професійної діяльності. Розробкою теоретичних і практичних проблем професіограми займається психологія праці і її розділ – професійна орієнтація. Знання професіограми основних професій і видів праці має важливе значення для свідомого вибору професій і проведення профконсультацій. Учитель, який проводить профорієнтаційну роботу серед учнів і батьків, має бути обізнаний з професіограмою основних сучасних професій. роботи серед учнів і батьків.

Особливості мотивації учбової діяльності старшокласників виявляються і в їхньому ставленні до шкільних оцінок. Старшокласники глибоко оцінюють ерудицію та глибокі знання, які виходять за межі шкільної програми, підручників.
Мотивами навчання старшокласники можуть виступати:
1. Інтерес до загальної позитивної успішності, який пов'язаний з бажанням успішно закінчити школу чи розширити свою обізнаність і виявляється в однаковому інтересі до всіх дисциплін, які викладаються в школі.
2. Поєднання загального інтересу з вибірковим інтересом до того чи іншого навчального предмета, що стосується обраної спеціальності або з яких доведеться складати вступний іспит до вузу.
У старшому шкільному віці встановлюється тісний взаємозв'язок між професійними і учбовими інтересами. Вибір професії сприяє формуванню учбових інтересів, старші школярі починають цікавитися тими предметами, які їм потрібні у зв'язку з вибраною професією.
Створюються сприятливі умови для ознайомлення учнів з психологічною характеристикою професій, тобто з тими вимогами, які висуваються до уваги, мислення, характеру та інших психологічних особливостей людини у тій чи іншій професії.
3. Формування особистості старшокласника.

Юність – надзвичайно складна, суперечлива стадія життєвого шляху, яка закладає ціннісний фундамент особистості.
Розвиток самосвідомості.
Нові інтелектуальні можливості, які виникають в ранній юності, розширюють горизонти самосвідомості молодої людини. Розвиток самосвідомості в цьому віці настільки яскравий та наочний, що дослідники різних психологічних напрямків мають єдину позицію в оцінці його значення для формування особистості.
Самосвідомість – це, перш за все, механізм, за допомогою якого людина пізнає себе і ставиться до самої себе. Ми поділяємо погляд П.Чамати [234], згідно з якою виділяються три основні компоненти самосвідомості:
1) когнітивний (пізнавальний) – система уявлень і знань індивіда про себе (самопізнання, самоаналіз, уявлення про себе, самооцінка тощо);
2) емоційно-оцінний – емоційна оцінка своїх уявлень і знань індивіда про себе, емоційне ставлення до себе (почуття скромності, гордості, власної гідності тощо);
3) поведінковий (регулятивний) – усі ті прояви психічної активності, у яких виступає свідоме регулювання власних дій, вчинків, свого ставлення до оточуючих і до самого себе (самовладання, самодисципліна, самоконтроль тощо).
М.Боришевський зазначає: "Щоб збагнути винятково важливу роль самосвідомості… слід підкреслити, що предметом чи, точніше, об'єктом самосвідомості… є все єство людини, будь-які її сторони: це і усвідомлення й оцінка свого тіла в цілому, його особливостей порівняно з тілесними характеристиками оточуючих людей, усвідомлення й оцінка… власних моральних якостей…, своїх ставлень, свого місця серед них – і так до нескінченності".
Самосвідомість характеризується також своїм головним продуктом – уявленням про себе, образом Я, який може набувати різної модальності. Образ Я є результат самопізнання, форма узагальненого уявлення людини про себе.
Образ Я включає уявлення про себе як про жінку чи чоловіка; певний зміст інтересів, нахилів, ціннісних орієнтацій. Основу, ядро образу Я складає самооцінка, яка є однією з умов успішної діяльності особистості.
Рання юність є періодом пошуку власного Я, основою формування якого виступає структурована індивідуальна система ціннісних орієнтацій. Завдяки їй у молодої людини розвивається адекватна

ідентичність, яка забезпечує готовність до життєво важливих виборів, до особистісного та соціального самовизначення, формування життєвих перспектив. Юнацький вік є сензитивним для впливу на процес формування ціннісних орієнтацій як стійкого елемента життєвої перспективи. Найважливішим надбанням цього віку є відкриття свого внутрішнього світу. Завдяки рефлексії молода людина набуває здатності заглиблюватись в себе, в свої переживання, усвідомлювати свої емоції не тільки як похідні від певних зовнішніх подій, а як стани власного Я.

Якщо підліток пізнаючи себе через призму інших орієнтується на те, "який я серед інших, наскільки я схожий на них", то старшокласник більшою мірою орієнтується на те, який він в очах оточуючих, наскільки він відрізняється від інших і наближений до свого ідеалу. Особливо значущим процесом у розвитку юнацької самосвідомості є формування особистісної ідентичності, становлення адекватного, усвідомленого уявлення про свою замість.

Е.Еріксон, розглядаючи розвиток самості в цьому віці, розкриває взаємозв'язок біологічного дозрівання із соціальними ролями та очікуваннями індивіда. На думку вченого, психосоціальна ідентифікація відбудеться в тому випадку, коли молода людина зможе об'єднати все, що вона знає про себе, в єдине ціле, осмислити, пов'язати з минулим та спроектувати в майбутнє. В тому випадку, коли індивід виявився неспроможним вирішити завдання ідентифікації, він не може визначити своє Я, що спричиняє кризові явища в розвитку ідентичності.

Є категорія молодих людей, у яких становлення ідентичності про ходить зі значними труднощами. Часто ідентичність досягається ними тільки після тривалого періоду вагань, пробних ціннісних виборів. Індивів входить в смугу так званого психосоціального мораторію, який продовжує в часі перехідний період від дитинства до зрілості. У такій ситуації молода людина втрачає цілеспрямованість та пасивно очікує того часу, коли їй буде надана можливість "знайти себе". Вона не може виробити власну систему цінностей, цілей та ідеалів, завершити психосоціальне самовизначення. Індивід перебуває у стані невизначеності, розгубленості, що спричинює кризові явища у розвитку ідентичності, неадекватну ідентичність.

Формування ідентичності в ранньому юнацькому віці завершується більш структурованою системою ціннісних орієнтацій, яка визначає життєві пріоритети та послідовність постановки та реалізації цілей.

З’являються досить визначені міркування щодо того, ким бути і як будувати своє подальше життя. Завдяки відчуттю індивідуальної само тотожності, єдності та наступності власного Я молода людина готова вибирати життєві цілі, формувати життєві плани, будувати життєві перспективи, робити зважений, обміркований життєвий вибір.

Емоційний розвиток.

У ранньому юнацькому віці збагачується емоційна сфера підростаючої особистості.

Внутрішній світ старшокласників досить складний і тендітний.

В юності нерідко зустрічається загострення переживання самотності, яке, згідно з думкою Е.Фрома, якщо триває довго і не зникає з переходом у новий вік, може призвести до психічних розладів такою ж мірою, як фізичний голод до смерті. Переживання самотності в ранньому юнацькому віці в нормі не є стабільним і зникає при встановленні хороших особистісних стосунків з оточуючими людьми.

Винятково важлива риса особистості, яка започатковується у ранній юності – самоповага, яка являє собою узагальнену самооцінку, міру прийняття чи неприйняття себе як особистості. Юнаки та дівчата із заниженою самоповагою мають низький рівень соціальних домагань особистості, ухиляються від усякої діяльності, у якій наявний момент змагання. Такі молоді люди часто відмовляються від досягнення поставлених цілей, оскільки втратили віру у власні сили. Це, у свою чергу, підкріплює занижену самооцінку.

Самоставлення, самооцінка, локус контролю, агресивність, самотність.

Світогляд і переконання.

Характерною рисою розвитку особистості в ранньому юнацькому віці є вироблення її світогляду, тобто системи поглядів на світ, суспільне життя, його минуле і майбутнє, на мораль, науку, мистецтво, на людину і сенс її життя. Світогляд, становлячись, регулює взаємини юнаків та дівчат, впливає на формування їх ціннісних орієнтацій, на поведінку, ставлення до людей і проектування свого майбутнього.

Виразнішого характеру набувають професійні інтереси старшокласників. Вони виявляються в поглибленому вивченні навчальних предметів, пов’язаних з обраною галуззю діяльності, поєднуються з усвідомленням своєї придатності до даного виду діяльності.

Значне місце займають спортивні інтереси. Поступаються їм інтереси до різних видів мистецтва, які мають пасивний і споглядацький

характер.
Юнацький вік має вирішальне значення в ґендерному розвитку індивіда, в становленні особистості майбутнього сім'янина. Формування психологічної готовності до створення сім'ї у юнацькому віці.
Психологічна готовність до сімейного життя – це складне, інтегроване, динамічне психологічне утворення, яке характеризується певними особливостями розвитку самосвідомості, динамічності образу Я. Воно включає стійку позитивну мотивацію до створення сім'ї, актуалізацію знань, які є процесом і результатом соціалізації, соціально-психологічних умінь і навичок, необхідних для реалізації базових функцій сім'ї, розвиток особистісних якостей сім'янина, здатності до емпатійного розуміння партнера і самовладання, конструктивну і самоствердуючу поведінку у шлюбі. Психологічна готовність до сімейного життя залежить від взаємодії багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників і становить синтез взаємопов'язаних та взаємозумовлених компонентів: мотиваційного-ціннісного, когнітивного, емоційно-регулятивного і поведінкового. Мотиваційно-ціннісний компонент передбачає наявність у юнаків та дівчат стійкої позитивної мотивації шлюбу як важливої життєвої цінності (ідеальне Я), усвідомлене бажання мати сім'ю, глибоку переконаність у її значущості, прагнення бути щасливим у подружньому житті, потребу в оволодінні знаннями, вміннями та навичками, які є необхідними для створення та успішного функціонування сім'ї (реальне та динамічне Я). Даний компонент знаходить своє вираження в ціннісно-смисловій сфері Я – у настановленнях, ціннісних орієнтаціях, переконаннях, мотивах, моральних нормах, життєвій позиції. Цей компонент готовності відображає змістові характеристики самосвідомості, а саме: вибір життєвих цілей, перспективи особистісного зростання, мотиваційні засади діяльності особистості у будь-якій сфері людського буття, сімейному житті зокрема.
Когнітивний (пізнавальний) компонент – це наявність у юнаків та дівчат системи знань, необхідних у сімейному житті, зокрема з педагогіки і психології, достатнього рівня поінформованості з питань моралі, питань фізіології і сексології шлюбу, а також правничих знань, господарсько-економічних засад функціонування сім'ї. Стійка зорієнтованість дівчини чи юнака на створення сім'ї формується також на основі знань про сім'ю, закономірності перебігу подружнього життя. До нього входять ті особистісні утворення,

функція яких полягає у забезпеченні адекватної орієнтації на свою майбутню сімейну роль. Такими у даному випадку виступали знання, осмислений власний життєвий досвід.

Емоційно-регулятивний компонент передбачає здатність до рефлексії та саморегуляції поведінки і емоційних станів, а також усвідомлення юнаками та дівчатами сформованості таких якостей, як емпатія, співчуття, співпереживання, взаєморозуміння, взаємодопомога, підтримка, здатність контролювати гнів, агресію, негативні переживання тощо.

Рекомендована література

1. Вікова та педагогічна психологія: навч. Посіб. /О.В.Скрипченко., Л.В.Волинська, З.В.Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.

2. Возрастная и педагогическая психология /Под. ред. А. В. Петровского. –М., 1979.

3. Возрастная и педагогическая психология/Под ред. М. В. Гамезо и др. –М., 1984.

4. Кон И. С. Психология юношеского возраста. – М., 1979.

5. Крутецкий В. А. Психология обучения и воспитания школьников. – М., 1976.

6. Кулагина И. Ю. Возрастная психология. – М., 1995.

7. Мир детства. Юность. – М., 1991

.

